

STADSHOLMEN

SJÖTULLEN 1

Knaperstavägen 9-13

LÅNGHOLMEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

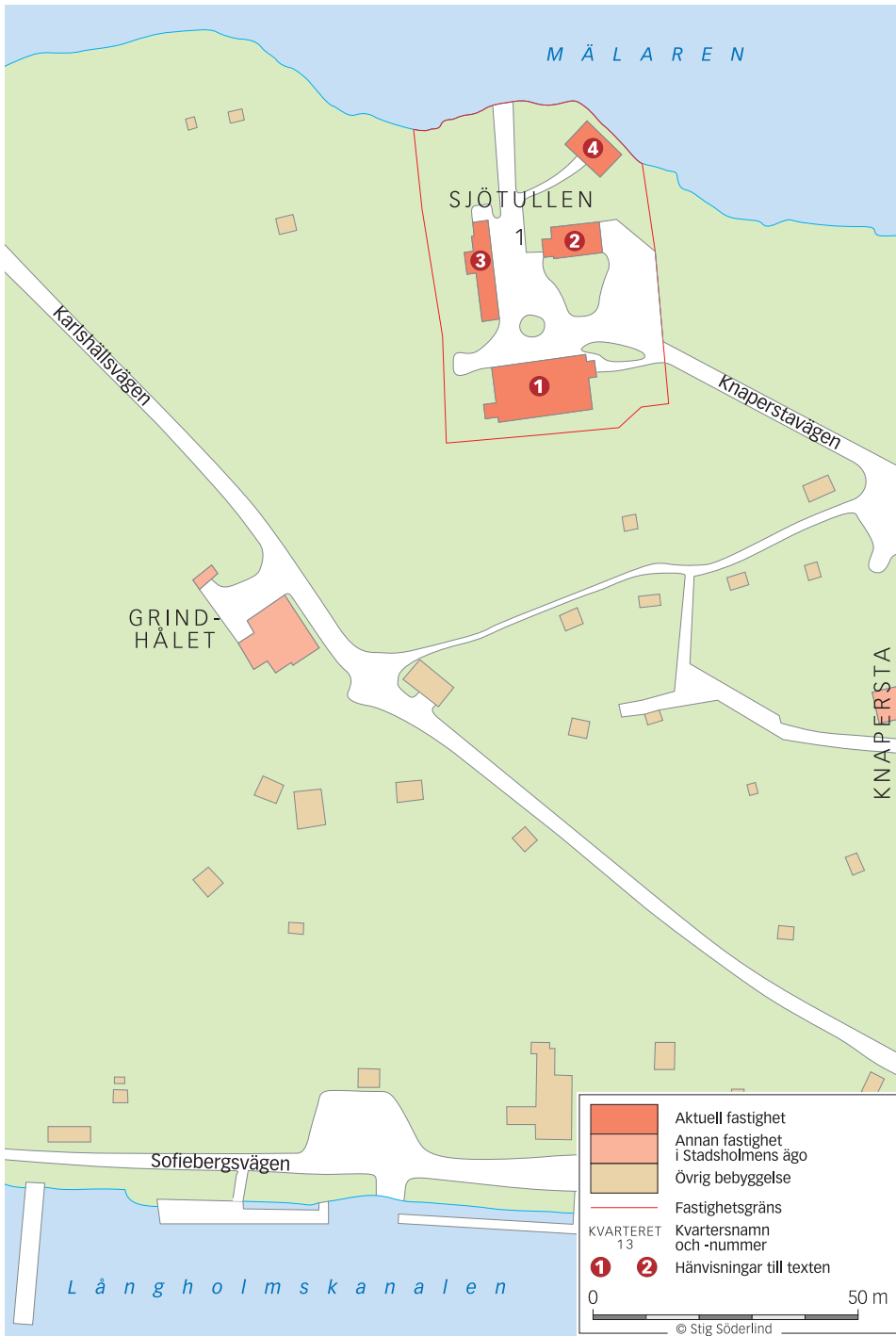
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 HUVUDBYGGNADEN**
- 2 RANKHYTTAN**
- 3 UTHUSLÄNGA**
- 4 SJÖSTUGA**

SJÖTULLEN VID LÅNGHOLMEN OMKRING 1800-TALET SLUT. OKÄND FOTOGRAF. F32685

Fastigheten Sjötullen 1 har ett historiskt förflutet som på flera sätt representerar de verksamheter som bedrivits på Långholmen. Tomten bebyggdes 1769 för Olof Beckelins ståltillverkning och har en välbevarad gårdsmiljö med uthus från 1700-talet samt en sjöbod från 1800-talet.

Från slutet av 1785 brukades fastigheten för tullverksamhet och sedan dess avveckling under 1800-talets mitt har egendomen huvudsakligen använts till bostäder, bland annat åt fängelsetjänstemän.

Fastighetens gårdskaraktär med en centralt placerad huvudbyggnad med utblick över vattnet och kringliggande uthus skapar ett ståtligt intryck som vittnar om 1700-talets byggnadsskick. Huvudbyggnaden är ett exempel på de stora hus som borgare lät uppföra på lantliga egendomar utanför staden. Invändigt finns det ursprungliga trapphuset med kalkstensgolv, trappa samt järndörrar till vind och källare bevarade. Även lägenheterna har, trots smärre förändringar, dörrar, fönster- och bröstpaneler samt kakelugnar från 1700-1800-talet.

Fastigheten Sjötullen 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Långholmen är idag en plats med stora grönområden som används för rekreations- och fritidsaktiviteter. Mittpartiet av ön domineras fortfarande av fängelsekomplexet som avvecklade sin verksamhet på 1970-talet. På ön finns flera kulturhistoriskt värdefulla miljöer som skyddas i stadens översiktsplan. Till dessa räknas Sjötullens byggnad från 1700-talet, Karlhälls gård, Målarvarvet och delar av det före detta fängelset.

SJÖTULLEN 1 MED HUVUDBYGGNADEN I MITTEN, RANKHYTTAN TILL VÄNSTER OCH UTHUS TILL HÖGER. FOTO: J. MALMBERG.

Inom fängelsekomplexet har största delen av bebyggelsen ett stort kulturhistoriskt värde. De äldsta delarna av anläggningen tillhörde malmgården Alstavik som Kronan köpte in 1724, och vars huvudbyggnad uppfördes på 1670-talet. Här inrättades ett spinn- och rasphus, det vill säga en arbetsinrättning för bland annat småkriminella, prostituerade och tiggare. Under 1740- och 1750-talet uppfördes flera byggnader enligt ritningar av stadsarkitekt Johan Eberhard Carlberg. Sedan dess har fängelsesystemet reformerats flera gånger vilket avspeglas i om- och tillbyggnader av fängelsemiljön. Till denna hör även ett flertal byggnader utanför fängelsemurarna som används som bostäder.

HISTORIK

Olof Beckelins egendom

År 1759 fick urfjädersfabrikören Olof Beckelin upplåtelse till en tomt för att kunna anlägga en brännugn för tillverkning av ett särskilt sorts stål. År 1764 lät han uppföra ett stenhus i två våningar, täckt med tegeltak och järnplåt, hus nummer 1 på kartan. I

källarplanet fanns tre välvda källare, övriga våningar innehöll sex rum. På gårdens nordvästra del uppfördes en byggnad för stålugnen.

Enligt en mantalslängd från 1770 bodde Beckelin på gården tillsammans med sin hustru, två söner och två döttrar samt två gesäller, två drängar och en piga. År 1780 gick Beckelins verksamhet i konkurs och familjen flyttade från egendomen.

Nya Sjötullen

Sedan 1600-talet hade tullverksamhet bedrivits i olika byggnader på Långholmen. Omkring 1780, då Olof Beckelin lämnade sin gård, var tullen belägen i ett förfallet hus varvid generaltullarrendesocieteten, som hade hand om lilla tullen, erbjöds möjlighet att överta gården. Finansieringen av egendomen skedde genom att staten betalade tre fjärdedelar och staden en fjärdedel. År 1785 inreddes den nya sjötullen med rum för både tullinspektör och tullskrivare (hus nummer 1 på kartan). På gården uppfördes en vaktstuga (del av hus nummer 2 på kartan) och tullbrygga 1787. År 1794 ombeddes arkitekt Palmstedt

TREFYLLNINGSDÖRR MED HELFRANSKA FYLLNINGAR OCH BRÖSTPANEL. FOTO: J. MALMBERG.

att komma med ett kostnadsförslag till ytterligare en liten stenbyggnad vid vaktstugan på tullgården. Resultatet blev en sammanbyggd vaktstuga/bagarstuga som senare kom att kallas Rankhyttan, hus nummer 2 på kartan.

Avveckling av sjötullen

Enligt ett riksdagsbeslut 1809-1810 skulle lilla sjötullen avskaffas. Detta innebar dock inte att sjötullen och andra tullstationer slutade att användas. Istället nyttjades de som inspektionsplatser för att stoppa införsel av varor som smugglats från utlandet. Successivt kom verksamheten att avvecklas och 1857 lämnade den siste tullaren sjötullen. År 1859 köpte staden in statens andel av fastigheten som vid tillfället bestod av huvudbyggnaden, den så kallade Rankhyttan med bagarstuga/smedja, och en lång uthusbyggnad på

den västra sidan (hus nummer 3 på kartan). Uthuslängan innehöll selkammare, plats för en häst, ett fähus för en ko samt en höskulle ovanför. Norr om uthusbyggnaden fanns en sjöbod, idag riven.

Bostäder åt fängelsetjänstemän

År 1868 uthyrdes huvudbyggnaden, stall och vedbod till fångvårdsstyrelsen. Huvudbyggnadens hela övervåning disponerades av fängelseläkaren medan bottenvåningen uppläts till två underofficerare.

Rankhyttan, hus nummer 2 på kartan, hyrdes av stadens renhållningsverk som använde smedjan och smedskammaren för underhåll av sina fartyg. Renhållningsverket byggde även en sjöbod på östra sidan om tilläggsbryggan (hus nummer 4 på kartan). År 1872 fanns dock inte behovet att nyttja dessa hus längre varav de utannonserades. Fångvårdsdirektören

ÄLDRE FÖNSTERPANEL I FÖNSTER. FOTO: J. MALMBERG.

visade genast sitt intresse och kunde på så vis se till att ingen utomstående verksamhet bedrevs så nära fängelset. I Rankhyttan inreddes en underofficerbostad.

Ombyggnad till smålägenheter

År 1875 förlorade fängelseläkaren rätten till fri bostad och sjötullens övervåning avdelades till två lägenheter för fängelsets skollärare och skolföreståndaren. Tre år senare inreddes två enrumslägenheter på sjötullens vind.

År 1886 styckades de stora lägenheterna i huvudbyggnaden upp till smålägenheter för vaktpersonal, sammanlagt 12 stycken en- och tvårummare.

Under 1910-talet innehöll huvudbyggnadens bottenvåning två lägenheter och ett spisrum för ogifta

vaktkonstaplar. Den andra våningen samt vindsvåningen innehöll två lägenheter var. Äldre fotografier och ritningar från 1933 visar att huset hade en tillbyggd förstugukvist på var gavel.

Rankhyttan, hus nummer 2 på kartan, användes som visthusbod men disponerades 1921 som bostad åt en extra vaktkonstapel. Enligt ritningar daterade 1933 var huset inrett med ett rum och kök som kunde nås via en tillbyggnad mot väst, samt ett brygghus med entré på den östra fasaden.

Upprustning och renovering

År 1989 genomfördes en modernisering av fastigheten. Fram till dess fanns endast kallvatten indraget.

Centralvärme, bad och wc saknades.

Vid ombyggnaden anslöts avloppet till det kommunala VA-nätet och huvudbyggnaden ombyggdes till sex lägenheter med moderna kök och wc. De äldre förstugukvistarna på gavlarna ersattes av fönster.

Rankhyttan som sedan en tid varit outnyttjad inreddes till en lägenhet med moderna bekvämligheter. Detta innebar att den äldre öppningen på den östra fasaden ersattes av fönster.

Under 2000-talet har sjöboden, hus nummer 4 på kartan, ombyggt till ateljé.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gårdsmiljö

Fastigheten har en grusad gårdsplan med rundel framför huvudbyggnaden. Övriga ytor är i huvudsak gräsklädda med planteringar, buskvegetation och höga lövträd. Mot norr finns en murad stenterrass. Gräsmattan och grusgången fortsätter mot vattnet i norr där de passerar ett tvärgående spjälstaket med grind.

Huvudbyggnaden, hus nummer 1 på kartan

Exteriör

Huset har en välbevarad karaktär med två våningar, källare och inredd vind. Fasaderna är slätputsade i gul kulör med en profilerad takfot och huvudfasadens mittparti är något indraget. Taket är brutet och klätt med enkupigt tegel med en takkupa mot norr och två plättäckta skorstenar.

Huvudentrén är placerad centralt på den norra fasaden med en slätputsad och utkragande portal samt en välvd stentrappa. Den grönmalade pardörren är äldre och har helfranska fyllningar med ett ovallt fönster i varje blad. På insidan finns äldre gångjärn

TRAPPHUS MED URSPRUNGLIGT KALKSTENSGOLV, PARDÖRR OCH DEKORATIV JÄRNDÖRR TILL KÄLLAREN. FOTO: J. MALMBERG.

av 1700-talstyp. Mot söder finns ytterligare en entré med lika pardörrar. Fönstren är i liv med fasaden och har mittpost med två spröjsade bågar. I trapphuset finns innanfönster.

Interiör

Trapphuset har en ålderdomlig karaktär med ursprungligt kalkstensgolv och trappa samt dekorativ järndörr till källaren och vinden. Väggar och tak är putsade med valvbågar och några kryssvalv i trapploppets tak. Lägenhetsdörrarna är äldre med varierande karaktär, både halvfranska och helfranska trefyllningsdörrar samt fyrfyllningsdörrar och en bräddörr. Alla foder är profilerade.

Lägenheterna har moderna kök och wc men bevarar äldre helfranska trefyllningsdörrar från 1700-talet, fönster- och bröstpaneler samt profilerad taklist, sannolikt från 1700-talet. Fönstren sitter dels i välvda putsade nischer och dels i nischer med

fönsterpanel. Av äldre eldstäder finns kakelugnar från 1800-talet.

Rankhyttan, hus nummer 2 på kartan

Byggnaden i en våning står på en putsad och svartmålad sockel, har gulputsade fasader med ankarlut och profilerad takfot. Taket är ett sadeltak med enkupigt tegel och två putsade skorstenar. På den västra fasaden står en panelad och rödmålad tillbyggnad. Här är husets entré placerad och består av en enkeldörr med fyllningar och glas. På den östra fasaden finns spår efter en äldre öppning och på den norra fasaden finns en panelklädd lucka till vinden. Fönstren är i liv med fasaden, grönmålade och kvadriska med en mittpost, två spröjsade bågar samt innanfönster. Invändigt präglas huset av sentida renoveringar men bevarar äldre hel- och halvfranska dörrar med tre fyllningar samt en kakelugn från 1800-talet.

Uthus, hus nummer 3 på kartan

Uthuslängan består i huvudsak av gulputsade fasader med profilerad takfot på en svartmålad sockel.

Under ett gemensamt sadeltak med tegel finns även en tillbyggd, rödmålad och panelad del mot söder. Mot norr är en liten panelklädd tillbyggnad med tak av enkupigt tegel. I den putsade fasaden mot väster finns tre små fönster och mot öster finns tre panelade sentida pardörrar till förråd.

Före detta sjöbod, hus nummer 4 på kartan

Vid vattnet i nordöst står en äldre sjöbod, idag ombyggd till ateljé med moderna ytskikt. Byggnaden har rödmålade och panelade fasader med ett plåtlagt sadeltak och sentida fönster. Mot vattnet i norr finns en balkong. Invändigt präglas sjöboden av en ombyggnad under 2000-talet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.